Nederlandse verhaalkunst over Suriname, de Nederlandse Antillen en Aruba

Een reizende thuisganger

'De reiziger zoekt bevestiging van zijn fantasieën en hij gaat op pad om zich ervan te overtuigen hoezeer zijn droom met de werkelijkheid overeenkomt.' Aldus de bekende Nederlandse schrijver Adriaan van Dis, in een verhaal met zijn indrukken van Bonaire.

Door Joost Minnaard

Het zou de leidraad kunnen zijn bij de onlangs uitgekomen, omvangrijke bloemlezing *Noordoostpassanten 400 jaar Nederlandse verhaalkunst over Suriname, de Nederlandse Antillen en Aruba*. Van de hand van de samenstellers, Michiel van Kempen en Wim Rutgers, zijn al eerder prachtige bloemlezingen verschenen met literatuur uit Suriname dan wel Aruba / Nederlandse Antillen: *Mama Sranan* 200 jaar Surinaamse verhaalkunst en *Tropentaal* 200 jaar Antilliaanse vertelkunst. Beiden schrijven regelmatig over hun specialisme. In *Noordoostpassanten* laten ze een beeld zien van wat Nederlandse passanten zoal over 'de West' hebben geschreven. Een boek waar de geïnteresseerde lezer regelmatig naar terug zal grijpen.

Wat zijn passanten eigenlijk? 'Hij of zij verblijft gedurende korte of langere tijd elders en schrijft daar vervolgens over. [...] mensen die het gebied uit eigen waarneming hebben gekend, soms enkel op een korte reis,

soms van een jarenlang verblijf en een intensieve vereenzelviging met land en volk.'
Passanten staan in die zin heel dicht bij de lezer, want wie heeft er nooit eens wat geschreven over een verblijf elders, al was het maar tijdens een vakantie. Van een simpel kattebelletje op een ansichtkaart tot brieven, of een dagboek.
De samenstellers verantwoorden duidelijk hun keuze en laten ook zien dat het trekken van grenzen moeilijk is. Hier en daar veroorloven ze zich een uitzondering. Zo zijn van een drietal auteurs uit het verre verleden invloedrijke tekstfragmenten over de West opgenomen. Een fragment uit de veelgelezen roman *De buitenvrouw* van Joost Zwagerman viel af. Natuurlijk, het boek speelt zich niet af in Suriname, alhoewel een chroniqueur als Zwagerman er wel uitstekend in geslaagd is aspecten van een relatie tussen een *bakra* en een Surinaamse neer te zetten.
In hun keuze voor de auteurs zijn de samenstellers in dat opzicht consequent, alhoewel je natuurlijk vragen kunt stellen in dit opzicht. Auteurs als Ger Thijs (*Amazone*) en Jacques Thönissen (*Tranen om de ara*) zijn niet opgenomen. Een fragment uit *De vicieuze cirkel* van Tonko Tonckens is wel opgenomen; het boek komt tegelijkertijd voor in de reeks Surinaamse Klassieken.
Waar precies ligt dan die grens (als die er al is)?

OVERWEGINGEN
De bloemlezing begint met een verslag uit de late 16^{e} eeuw waarin de volmaakt onbekende Cabeliau opmerkt tevergeefs naar goudmijnen te hebben gezocht. Het raakt aan de bekende mythe van El Dorado, een motief dat regelmatig in de Caribische literatuur naar voren komt.
Het is interessant een vergelijking te maken met de teksten waarmee de bundel afsluit: een fragment uit de roman *Pelican Bay* van Nelleke Noordervliet (waarin overigens niet zozeer Curaçao als wel de Cariben in het algemeen de hoofdrol spelen) respectievelijk een ongepubliceerd verhaal van Lisette Leeuwin over de bureaucratie waarmee een reiziger in Suriname te maken kan krijgen. Het beeld dat beide fragmenten, na het sluiten van het boek over de West zullen achterlaten, doet wat gedateerd aan, en dat is jammer. Het is uiteraard de samenstellers niet aan te rekenen.

21e EEUW
Hoever staan we dan wel anno 21^{e} eeuw? Wanneer je je die vraag stelt, is het aardig om de bundel *McLiteratuur Gesprekken met Nederlandse en Vlaamse schrijvers over globalisering* eens door te nemen. Bovengenoemde Nelleke Noordervliet zegt daarin bijvoorbeeld het volgende: 'Globalisering laat de traditionele sociale structuren niet intact, maar wat er precies verandert kan niemand overzien. Allerlei nieuwe samenlevingsvormen hebben zich ontwikkeld die zich aan het gezin en de familie onttrekken.' Het geeft iets aan van mogelijke onderwerpen bij het schrijven over anderen. De samenstellers hebben gekozen voor een chronologische ordening: vanaf de 16^{e}/ 17^{e} eeuw tot en met de 20^{e} eeuw. Je zou deze bloemlezing in zekere zin dan ook een beknopte literatuurgeschiedenis kunnen noemen, met als onderwerp de manier waarop er door Nederlanders over Suriname en de Nederlandse Antillen en Aruba werd (en : wordt?) geschreven.

Literaire maatstaven spelen geen overheersende rol, in die zin dat niet geselecteerd is op kwaliteit. Het geeft de bundel een - laten we maar zeggen – antropologische meerwaarde: de bloemlezing zegt in dat opzicht meer over de passanten - schrijvers en hun visie op dat deel van de Cariben, dan over de literatuur als zodanig, alhoewel in de 'Biografieën' de samenstellers iets van een literaire retouchering weten toe te passen. Johan van de Walle, M.M. Schoenmakers, om er een paar te noemen, worden terecht als zodanig genoemd, dan wel geroemd.
Wat de Nederlandse Antillen betreft, de Bovenwindse eilanden komen er bekaaid van af, zo merken de samenstellers ook op. Echt vreemd is dat nu ook weer niet, vanuit Nederland was en is men kennelijk meer gericht op de Benedenwindse eilanden.

VERLEDEN
Wat voor een beeld laten de teksten uit de periode van de 17^{e} t/ m de 19^{e} eeuw achter? Voor een deel dat wat we zouden kunnen verwachten. Beschrijvingen van de oorspronkelijke Indiaanse bewoners, over wie meestal wordt opgemerkt dat ze naakt zijn en geen religie hebben. Verhalen in de vorm van ooggetuigenverslagen van veroveringen op de Spanjaarden, Willemstad als distributiecentrum inzake de slavenhandel.

Gezicht op de haven van Willemstad in 1830.

Maar er zijn natuurlijk altijd uitzonderingen, zoals het dagboek (met een levendige beschrijving van een reis naar de West) van Elisabeth van der Woude laat zien.
In de achttiende eeuw treden verlichte denkbeelden over de slavernij over het voetlicht. 'De wilde dieren zyn meer gematigd in het voldoen hunner driften, dan deeze ontaarde menschen, die voorgeven meer beschaafd te zyn, dan wy. Maar hoe wreed zyn ook alle hunne daaden! ', zo verwoordt een vrijgelaten slaaf in een brief. Het fragment maakt deel uit van één van de tijdschriften uit die tijd waarin Verlichte denkbeelden naar voren kwamen. Een eeuw later zijn het vooral teksten van geestelijken. In deze periode werd de slavernij afgeschaft (Nederland schaft in 1863 als laatste Europese mogendheid de slavernij af). De beschrijvingen zijn doorgaans sterk romantisch gekleurd. Daarnaast veel opmerkingen over de 'ander' waarvoor je je vandaag de dag kapot zou schamen. 'Het negergeslacht heeft iets met het kattengeslacht gemeen, [...]'
Worden dat soort van opmerkingen vandaag de dag niet meer gemaakt? Onlangs trof ik op een website van een stagiaire naar het Caribische gebied de wat brallerige variant aan: 'Hij gaat nu de negertjes aldaar een en ander aanleren'. Is er voor sommigen dan helemaal niets veranderd?
De twintigste eeuw opent met een tekst uit 1904 van de eveneens volstrekt onbekende H. van Kol waarin deze voorstelt het noodlijdende Aruba (een voor die tijd ongebruikelijk standpunt) van een economische injectie te voorzien. 'Door betrekkelijk geringe sommen voor te schieten of te schenken en het coöperatief bedrijf der vischvangst in te voeren, kan men deze menschen helpen aan booten, netten en wat er bij behoort. Ik werp het idee slechts op; wellicht zal het in het wild gestrooide zaadje een vruchtbaren bodem vinden waar het ontkiemen kan...' Het fragment eindigt met de vraag: 'Zouden de bewoners van Aruba ook zoo arm zijn, wanneer er een andere dan de Nederlandsche vlag wapperde?'
Dit soort fragmenten prikkelt de verbeelding een brug te slaan naar de 21^{e} eeuw, en zeker wanneer we die vlag het kenmerk van een aparte status meegeven. Je bent geneigd ook aan geheel andere teksten te denken, en bijvoorbeeld ook aan wat je vandaag via tv krijgt voorgeschoteld over de West.

Een beeld van wat Nederlandse passanten zoal over 'de West' hebben geschreven

Zo zou een verslag in een Nederlandse krant over de Dag van de Vlag naast genoemde tekst gelegd kunnen worden. Het kunnen leggen van verbindingen met allerlei andere soorten van teksten is één van de aantrekkelijke kanten van het lezen van *Noordoostpassanten.*

Journalistiek getinte literatuur met de nodige 'human interest' neemt in die 20e eeuw eveneens een opvallende plaats in: Jan Brokken met een fragment van/over Rikki Marchena (*De droevige kampioen*) of bijvoorbeeld Gerard van Westerloo wanneer het Suriname betreft. Het sluit aan bij de belangstelling vandaag de dag voor teksten op het snijvlak van fictie dan wel non-fictie. Van Gabriel Garcia Marquez tot Geert Mak.

Om met de woorden van Adriaan van Dis te eindigen: 'Maar soms wil ik reizend een thuisganger zijn. Zo vertrouwd met het vreemde worden, dat de plek alleen maar herinneringen aan eerdere bezoeken oproept.' Dat doet de bundel, zij het dat ook in 'den vreemde' het nodige over die 'thuisganger' kan worden opgestoken.

Noordoostpassanten. 400 jaar Nederlandse verhaalkunst over Suriname, de Nederlandse Antillen en Aruba. Samengesteld door Michiel van Kempen en Wim Rutgers. Amsterdam, 2005 Uitgeverij Contact

Bas Groes, *McLiteratuur. Gesprekken met Nederlandse en Vlaamse schrijvers over globalisering*. Rotterdam, 2004. Uitgeverij Lemniscaat.